

УДК 378.147:316.77:78.071.2

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ДИРИГЕНТА-ХОРМЕЙСТЕРА В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ван ЯЦЗЮНЬ (Одеса)

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням сучасної системи вищої мистецької освіти є формування професійної компетентності майбутніх фахівців, яким властива комунікативна активність, культура поведінки, етика міжособистісного спілкування. Комунікація у структурі професійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва є багатофункціональним феноменом, що сприяє ефективному виконанню різноманітних завдань. Специфіка мистецької практики ґрунтується на цінностях загальної культури. У процесі комунікації суб'єктів професійної діяльності важлива орієнтація на загальнолюдські цінності, серед яких особливе місце належить комунікативній культурі.

Дотримуючись загальнометодологічного положення про необхідність досягнення у вивченні будь-яких явищ і категорій цілісності, врахування «загального» та «контретного», специфіка професійно орієнтованої комунікативної культури розглядається в контексті загальних закономірностей музичної комунікації. У розв'язанні цього завдання виходимо з того, що саме музичне мистецтво, способи спілкування з ним зумовлюють змістові і функціональні особливості комунікативної культури диригента-хормейстера, складають основу її вивчення і формування. Відповідно до цього спеціального вивчення потребують питання про комунікативну природу музичного мистецтва, про специфічний характер музичної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тенденція визначення комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва через діалектичну єдність музично-виконавської діяльності та культури спілкування, що потребує, в першу чергу, перцептивних здібностей і вмій, простежується в працях Н. Гуральник, О. Єременко, А. Козир, Г. Ніколаї, Г. Падалки, О. Попкова, О. Ростовського, та ін. Комунікативна культура розглядається дослідниками як: частина професійної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва (О. Олексюк, О. Отич, В. Орлов та ін.); комунікативний аспект професійної підготовки (Л. Кондрацька, О. Щолова та ін.); компонент культури особистості (О. Реброва, О. Рудницька, Т. Танько, Г. Щербакова та ін.).

Мета статті – розкрити сутність поняття «музична комунікація» та «комунікативна культура майбутнього диригента-хормейстера».

Виклад основного матеріалу. Уся життєдіяльність людини пройнята комунікацією,

звернена до іншої людини, відкрита йому. Інакше кажучи, кожен даний момент життя людини характеризується певним комунікативним станом, його спрямованістю на інших людей. На думку багатьох відомих мистецтвознавців (М. Каган, В. Медушевський, Р. Раппопорт та ін.) мистецтво є організованою комунікативною системою, яка долає обмеженість емпіричного шляху оволодіння соціально-історичним досвідом відносин і надає цьому процесу необхідну суспільству цілеспрямованість. Більше того, як незамінний засіб людського спілкування, мистецтво саме є спілкуванням у його самоцінності.

Важливо мати на увазі, що комунікативність внутрішньо властива естетичному світовідношенню, тому що духовне утвердження людини в світі можливе тільки в процесі духовного спілкування з ним. І оскільки твір мистецтва – це одухотворений феномен, художнє його освоєння постає як особливе за характером людського спілкування. У творах мистецтва узагальнено відтворюються різноманітні ситуації спілкування людей, моделюється сам процес цього спілкування. Особливо важливо те, що мистецтво звертається в першу чергу до найбільш естетично і етично значущих проявів спілкування між людьми. Комунікативний потенціал мистецтва очевидно і в іншому: ніщо так не навчає «мистецтва бути Іншим», «бути Людиною», як мистецтво.

У концепції О. М. Олексюк [3, с. 39] зазначається, що своєрідність кожної форми художньої діяльності полягає в тому, що вона розкриває свою естетичну функцію лише за умов взаємодії художника й публіки, що сприймає його творіння в разі спілкування. Художнє спілкування може поставати як спілкування художника і великої маси людей. Комунікативність мистецтва сьогодні стала своєрідною системоутворювальною лінією, навколо якої сходяться всі глобальні проблеми художньої творчості й соціально-психологічної ситуації «середовища». Ось чому психологія мистецтва нині зтикається не стільки з особливою проблемою особистості художника, скільки із загальною проблемою соціально значущих якостей художньої діяльності, спеціальною проблемою важливих у соціальному плані художніх здібностей.

Своєрідність художнього спілкування, яке породжує й зумовлює потребу у створенні нових «шкал» соціальних оцінок діяльності, ставить перед психологією мистецтва дослідницьке завдання, яке має загальнопсихологічне значення.

Це дослідницьке завдання полягає, насамперед, у глибокому аналізі природи «художнього ефекту» із соціально-психологічних позицій (психологічні витoki цієї проблеми закладено в працях К. Абульханової-Славської, О. Никифорової, С. Рубінштейна, Б. Теплова).

Г. Щербакова [5] визначає музично-педагогічний процес як взаємодію трьох саморозвивальних систем: світу, музичних цінностей, особистості учня та особистості педагога. Музичне мистецтво з глибини віків і до нинішнього часу, звернене «від серця до серця», несе естафету єднання, здійснюючи комунікативну функцію через час і простір. Педагог зобов'язаний, прийнявши цю «естафету єднання», передати її своєму учневі. Проникнення, на погляд Г. Щербакової, у музичний Всесвіт передбачає особливий вид спілкування, у процесі якого механізм «зворотного зв'язку» включає механізм «музичного наслідування», адже закон збереження енергії діє постійно, змушуючи в далекому минулому побачити паростки майбутнього, а в дні нинішнього – давно забуті риси.

Музична педагогіка, як і весь музичний світ, – це безперервне становлення, взаємопроникнення, взаємозбагачення. Мистецька освіта як складноорганізована система об'єднує нескінченність постійного розвитку музичного Всесвіту, становлення й розвиток у музично-педагогічному процесі особистості учня і, врешті-решт, саморозвиток і самовдосконалення музиканта, який здійснює взаємозв'язок між усіма компонентами системи. Співзвуччя й гармонія в «трію» – музика, педагог, учень – здійснюються, згідно із Г. Щербаковою, через співпереживання і співтворчість. Таким чином, у музично-педагогічному процесі втілюється концепція синтетично-діалогічного спілкування, що забезпечує постійне поле «зворотного зв'язку» Синтетично-діалогічне спілкування між об'єктом – носієм цінності (музичним твором) – і колективним суб'єктом пізнання й ціннісного осмислення (педагогом і учнем), що здійснюється в музично-педагогічному процесі, дає змогу відмовитися від традиційної дихотомії: учитель-учень, об'єднуючи їх на психологічному рівні освоєння музичного простору в співпереживанні і на світоглядному рівні – у співтворчості. Отже, у музично-педагогічному процесі, уважає Г. Щербакова, через ланцюг ціннісної взаємодії виникає синтетично-діалогічна парадигма: композитор – музичний твір – музикант-педагог – учень + співпереживання + співтворчість [3, с. 32].

Необхідність звернення до соціально-психологічної сфери зумовлена тим, що сила емоційного впливу великого мистецтва свідчить про резонанс з масовою психологією – конкретними думками, почуттями, надіями та

очікуванням людей. Мистецтво – акумулятор соціально-психологічних особливостей спільноти людей певної епохи, колективної ментальності даної культури. Соціально-психологічну сферу, яка є тісно пов'язаною зі світом суспільних емоцій, учені найчастіше класифікують як енергетичний заряд суспільства, енергетичний потенціал суспільних рухів.

Вивчення питання існування музики як виду людської комунікації і способу духовної взаємодії людей дозволяє виділити головний творчий вузол у процесі музичної комунікації – естетичний діалог композитора, виконавця, слухача, опосередкований, за словами В. В. Медушевського, «вічним невід'ємним суб'єктом музики – його «духовним «Я» («Ми»)), основою якого виявляються» логос буття», які проявляються «в умоспогляданні, розумному баченні, інтуїтивно інтелектуальному осмисленні життя» [2, с. 67–69]. У процесі такого «споглядального осмислення» якраз і відбувається уловлювання художником народження в діалектиці життя нових образів, тенденцій її розвитку до гармонії, краси.

Позначимо підхід до розуміння культури, який нам видається центральним, визначальним у музично-педагогічних дослідженнях. Культура – система реалізованих об'єктивних цінностей і смислів, за висловом Ф. Фенікса, є «царство смислів». Сенс виховання – не в оволодінні, а в прилученні до нього, тому особистісні культурні смисли народжуються та існують у спілкуванні-діалозі. Існують суб'єктивні особистісні смисли-відносини, в ідеалі, у межі, що збігаються з об'єктивними культурними смислами, представлені в духовних цінностях. Через це можливий справжній діалог особистості і культури, діалог як спосіб і засіб їх зустрічі, взаємопроникнення, спілкування, на якому особистість і культура розмовляють на одній мові – мові смислів [1].

У результаті вивчення літератури, пов'язаної з осмисленням музичної комунікації, зокрема, особливостей виконавської спілкування диригента-хормейстера, прийшли до розуміння того, що одним із специфічних властивостей, властивих даному феномену, виступає діалогічність. Дана властивість проявляється й реалізується: у ладі музичних творів; у спілкуванні виконавця, слухача з композитором і його музикою; в спілкуванні виконавця й слухача; у спілкуванні виконавців і слухачів між собою; в спілкуванні кожного із самим собою у внутрішньому діалозі. У більш конкретному вираженні необхідно сказати, що діалогічність музичного мистецтва пов'язана з його сутнісною природою, розкривається «суб'єкт-суб'єктивним» ставленням твору і слухача, виконавця, що є, за М. М. Бахтініним, діалогом свідомостей.

Диригентське спілкування є особливим видом комунікативної діяльності музиканта-виконавця, за допомогою якої відбувається творча співпраця останнього з учасниками хорового колективу. Таке спілкування можливе лише на основі: «узагальнювального вольового впливу», «зміни ролей» виконавця і слухача, розумній зустрічній ініціативі диригента й колективу; усвідомлення пріоритету художніх цілей над наслідками, що випливають з них уявленнями про техніку у вищому її значенні; готовності диригента всім комплексом рухів (не тільки зовнішніх, а й внутрішніх) допомогти колективу зрозуміти свої наміри за допомогою механізмів «розпізнавання» музичної структури й «розуміння» художньо комунікативного сенсу засобів музичної виразності; за допомогою організації специфічного емоційно-ціннісного сприйняття колективом хористів музичних творів, художньо-гуманного спілкування диригента з виконавцями; за допомогою цілеспрямованих, наполегливих і разом з тим витриманих, доброзичливих по тону, точних за адресою звернень-вказівок, що стимулюють образне мислення членів колективу, їхні творчі спільні устремління.

Майбутні диригенти-хормейстери, як уважає О. Попков [4] мають бути інформовані: про зумовленість структури музичного твору одночасно двома функціями – семантичної і комунікативної; про комунікативні прийоми, втілені в музиці; про важливість усвідомлення первинних і вторинних значень цих прийомів. Так, вони повинні знати, що спрямованість музики на систему художнього спілкування, його центральний елемент – художнє сприйняття – саме й узагальнюється поняттям комунікативної функції.

Комунікативна функція тісно пов'язана із семантичною. Разом з тим, найбільш специфічне ядро комунікативної функції має власні ресурси кодування. Носіями зазначеної функції виявляються комунікативні прийоми, відмінність яких від семантичних визначається прямою співвіднесеністю перших з системою, процесами й ситуаціями комунікації, із законами сприйняття і тільки опосередкованим зв'язком з дійсним світом, світом ідей, цінностей, відносин, почуттів.

Висновки. Поняття «комунікативна культура» є найважливішою категорією сучасної педагогіки професійної освіти. Комунікативна культура являє собою складну системно організовану якість внутрішнього світу фахівця. Комунікативна культура – це важлива складова цілісної професійної компетентності фахівця, що містить у своїй основі сукупність його знань, умінь і якостей особистості необхідних для

розв'язання професійно орієнтованих комунікативних завдань на творчому рівні.

Професійне спілкування – це серцевина комунікативної культури майбутнього фахівця, воно завжди передбачає спільність, схожість, взаємне прагнення розуміти й приймати іншого, не тільки раціонально реагувати на події, що відбуваються у сфері професійної діяльності, а й емоційно співпереживати їх. З психологічного боку досліджуваний феномен виступає як сплав емоційно-вольових, інтелектуальних, комунікативних та інших сфер особистості й діяльності фахівця, що дозволяють йому успішно взаємодіяти із суб'єктами освітнього процесу, з різними явищами професійної та соціокультурної дійсності.

Комунікативна культура диригента-хормейстера є основною характеристикою його особистості та професійної діяльності. Її сутність відзначається інтонаційною, художньо комунікативною, діалогічною спрямованістю, яка зумовлюється специфічною природою музичного мистецтва і способами спілкування з ним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Братусь Б.С. Психология нравственного сознания в контексте культуры / Б.С. Братусь. – М.: Менеджер, Роспедагенство, 1994. – 60 с.
2. Медушевский В.В. Интонационная форма музыки: Исследование. – М., 1993. – 265 с.
3. Олексюк О.М. Музично-педагогічний процес у вищій школі / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. – К.: Знання України, 2009. – 123 с. – Бібліогр. в кінці розд.
4. Попков А. Д. Формирование коммуникативной компетентности дирижера-хормейстера в процессе обучения в вузе : автореферат дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / А. Д. Попков ; Краснодар. гос. ун-т культуры и искусств. – Краснодар, 2009. – 19 с.
5. Щербаклова А.И. Аксиология в музыкально-педагогическом образовании: концепция ориентации личности в мире музыкальных ценностей. Методология музыкального образования: проблемы, направления, концепции / А.И. Щербаклова. – М., 1999. – 186 с.

BIBLIOGRAFIYA

1. Bratus' B.S. Psykholohyya npravstvennoho soznannya v kontekste kul'turu / B.S. Bratus'. – M.: Menedzher, Rospedahenstvo, 1994. – 60 s.
2. Medushevskyy V.V. Yntonatsyonnaya forma muzuky: Yssledovanye. – M., 1993. – 265 s.
3. Oleksyuk O. M. Muzychno-pedahohichnyy protses u vyshchiy shkoli / O.M. Oleksyuk, M.M. Tkach. – K.: Znannya Ukrayiny, 2009. – 123 s. – Bibliohr. v kintsi rozd.
4. Popkov A. D. Formyrovanye kommunykativnoy kompetentnosti dyryzhera-khormeystera v protsesse obuchenyya v vuze : avtoreferat dys. kand. ped. nauk : 13.00.02 / D. Popkov ; Krasnodar. hos. un-t kul'turyy yskusstv. – Krasnodar, 2009. – 19 s.
5. Shcherbakova A.Y. Aksyolohyya v muzykal'no-pedahohycheskom obrazovanyu: kontseptsyya oryentatsyy lychnosty v myre muzukal'nykh tsennostey. Metodolohyya muzukal'noho obrazovanyya: problemu, napravlenyya, kontseptsyy / A.Y. Shcherbakova. – M., 1999. – 186 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ван Яцзюнь – аспірант кафедри музичного мистецтва і хореографії Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

Наукові інтереси: диригентсько-хорова діяльність.